

Zonnestraal van Duiker weer in oude luister zichtbaar

Witte schip terug op de hei



TEKST: PETER DE RUYTER FOTOGRAFIE: HANS PETER FÖLLMI

DRESSELHUIJSPAVILJOEN.

Door ongebreidelde bouw van barakken als onderdeel van Ziekenhuis Hilversum was de bosrijke kern van Landgoed Zonnestraal in de jaren '60 geworden tot een gatenkaas. Nog geen 40 jaar eerder was dat bos, en dan vooral de rand van het bos, dé reden voor architect Duiker om juist daar zijn wereldberoemde Sanatorium Zonnestraal te situeren.

In 1919 wordt het toenmalige landgoed De Pampahoeve tussen Hilversum en Loosdrecht aangekocht door het Diamantbewerker's Kopen Stelen Fonds uit Amsterdam. Dat fonds was opgericht met als doel de bouw te bewerkstelligen van een sanatorium voor diamantslijpers die lijden aan tuberculose. Als

in datzelfde jaar de jonge architect Duiker de opdracht krijgt, kiest hij voor een karakteristieke ligging van zijn sanatorium op de overgang van bos naar heide. De ligging symboliseert de overgang tussen ziekte en beterschap; het donkere bos als rugdekking en het zicht op de heide als het zicht op

een betere toekomst. De moderne architectuur benadrukt de ligging. Grote raampartijen in ragfijne metalen sponningen weerspiegelen de natuur en de kans op herstel. Alles ademt licht, lucht en ruimte. Bezoekers zijn



SANATORIUM ZONNESTRAAL LUISTERRIJK HERSTELD, ZICHT OP HOOFDGEBOUW EN DRESSELHUIJSPILJOEN.

bij de oplevering van het gebouwencomplex in 1931 opgetogen en noemen Sanatorium Zonnestraal 'het witte schip op de hei'.

Unesco Werelderfgoed

Zelden verbeeldt een gebouw zo mooi de relatie tussen landschap en architectuur. Maar die relatie was de laatste decennia wel enorm vertroebeld geraakt. Hoe is dat zo gekomen? Met de uitvinding van penicilline neemt tuberculose af en krijgt Landgoed Zonnestraal na de Tweede Wereldoorlog geleidelijk een functie als algemeen ziekenhuis. Het oorspronkelijke 'rugdekkende' bos wordt grotendeels gekapt voor de bouw van (tijdelijke) barakken. Tegelijkertijd verandert door achterstallig beheer de heide ten zuiden van het hoofdgebouw in een dicht bos. Met als resultaat dat de



LUCHTFOTO SANATORIUM ZONNESTRAAL BIJ OPLEVERING IN 1931 (BRON: GEMEENTE HILVERSUM).

oorspronkelijke landschappelijke compositie volledig is omgedraaid. In de jaren '80 en '90 treedt ook nog eens een periode van leegstand en verval in op het landgoed. Het is onduidelijk wat er met de gebouwen

moet gebeuren, maar tegelijkertijd ontstaat een groeiend besef van de grote cultuurhistorische waarde van de monumenten in hun omgeving. Uiteindelijk wordt het hoofdgebouw in 2003 door de architecten Hubert Jan Henket en Wessel de Jonge gerestaureerd.

In november 2010 volgt plaatsing van Landgoed Zonnestraal op de voorlopige lijst van Unesco Werelderfgoed en komt er via de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) en de provincie Noord-Holland geld vrij om ook het landschap aan te pakken.

Ruimtelijk Plan

Die aanpak is vastgelegd in een Ruimtelijk Plan. Met de uitvoering ervan in 2013 en 2014 is de oorspronkelijke ruimtelijke compositie hersteld.



GRONDWAL ALS KOMPASNAALD, EEN NIEUWE ZICHTLIJN OP HET DRESSELHUIJSPAVILJOEN.



VELLING VAN BOMEN OM OORSPRONKELIJK HEIDEGEBIED TE HERSTELLEN.

Het heidegebied is teruggebracht door ruim 500 bomen te kappen en opnieuw heide in te zaaien.

Tegelijkertijd zijn aan de noordzijde van het hoofgebouw ruim 6.000 nieuwe eikjes en grove dennen geplant om de bosrijke kern van het landgoed terug te brengen. Vooral het uitzetten van de randen van de kapvlakte was een lastige klus. Met behulp van oude kaarten, historische luchtfoto's en gps-metingen konden bomen vrij nauwkeurig worden geblest. Het bestaande reliëf van stuifduinen was daarbij een onverwachte hulp.

De toppen van de aanwezige paraboolduinen bleken de natuurlijke randen van het oorspronkelijke heidegebied te vormen.

Grondwal als kompasnaald

Het herstel van het landschap is aangegrepen om de verschillende tijdslagen, die op het grote landgoed (110 hectare) aanwezig zijn herkenbaarder ten opzichte van elkaar te positioneren.

Zo zijn de formele, naar binnen gerichte tuinen rond villa Pampahoeve uit 1911 hersteld om het contrast met de openheid en de landschappelijke situering van het Sanatorium uit 1931 opti-

maal voelbaar te maken. Een andere belangrijke ruimtelijke ingreep is het herstel van een oude zandvang/veekering uit 1702. De kering is de oudste structuurlijn die op het landgoed aanwezig is.

Voor architect Duiker fungeerde deze oude wal als 'kompasnaald' om richting te geven aan het sanatoriumcomplex. Juist in het verlengde van de kering situeerde hij een van de vleugels van het Dresselhuys-paviljoen. Deze oudste laag op het landgoed is weer zichtbaar gemaakt door het talud vrij te maken.

Tegelijkertijd is door de velling een prachtige zichtlijn op de kop van het Dresselhuys-paviljoen ontstaan.

Die wordt ondersteund door een nieuwe wandelroute aan de voet van de wal die aansluit op het drukbezochte natuur- en recreatiegebied de Hoorneboeg.

Deze ruimtelijke ingrepen blijken goed te werken. Steeds meer wandelaars en fietsers weten het landgoed te vinden.

Healing machine

Met de uitvoering van het Ruimtelijk Plan is Landgoed Zonnestraal in een nieuwe fase gekomen. Nieuwe verbindingen zijn er gemaakt

in ruimtelijke, recreatieve en ecologische zin. Zonnestraal is weer in oude luister zichtbaar. Tegelijkertijd is het goed te bedenken dat een landgoed geen statisch gegeven is. Alleen door goede exploitatie en het toelaten van een zekere vorm van dynamiek kan een landgoed vitaal blijven; dat geldt zeker ook voor Zonnestraal.

Het zou goed zijn als die dynamiek aansluit op het oorspronkelijke programma van Landgoed Zonnestraal als 'healing machine'.

In de tijd van het sanatorium was het landgoed ook een nazorgkolonie.

Patiënten die weer aan de beterende hand waren werden klaargestoomd om terug te keren in de maatschappij via allerlei werkzaamheden binnen en buiten, zoals meehelpen in de boomgaard.

Er werd bij het fysieke herstel gebruik gemaakt van de rust en de ruimte en de kwaliteiten van het omringende landschap.

Het zou mooi zijn als in deze tijd van grote veranderingen in de zorg revalidatie en re-integratie weer leidend kunnen worden in de programmering van Landgoed Zonnestraal. Het landschap is er klaar voor.

Auteur Peter de Ruyter is landschapsarchitect.



GROTE PARTERRE VAN VILLA PAMPAHOEVE MET NIEUWE VIJVER.



SANASANATORIUM ZONNESTRAAL,



SANATORIUM ZONNESTRAAL, ZIJAAZICHT MET NIEUWE PARKEERPLAATSEN EN VOETPAD.